

JERZY OCHMAN

IDEE W ROSJI

Idee w Rosji. Idei w Rossii. Ideas in Russia. Leksykon rosyjsko-polsko-angielski pod redakcją **Andrzeja de Lazari**, tom I, Warszawa, Semper, 1999, 492 s.

Mentalno Europy Zachodniej i Wschodniej dzieli ogromna przepaść i mo na zaryzykować twierdzenie, że dla Europy Zachodniej mentalność na Wschód od Polski jest nie do przebycia. Mieszkańcy obydwu obszarów ograniczają się najczęściej do relacji zewnętrznych i traktują owe odmienności w sposób płytki. Sprawa nabiera wagi dopiero wówczas, gdy trzeba sięgnąć do wnętrza (np. do pewnych motywacji), w małych stawkach mieszanych i w sytuacjach przeprowadzki. Podobno jedynymi którzy są w stanie zrozumieć mentalność mieszkańców Europy Wschodniej są Polacy, którzy, z jednej strony, mają „duszę słowiańską”, z drugiej zaś, kulturę i religię Zachodu. Mimo to potrafią przekroczyć barierę mentalności, nie zawsze zadając sobie trud by to zrobić lub brak im odpowiednich narzędzi (np. księgi).

Dzieło *Idee w Rosji* pomaga w przełamaniu tych barier i w zrozumieniu „braci-Słowian”, przedstawia te kategorie myślowe które są odmiennie i które nas dzielą. Tak więc, po wiekach braku wzajemnego zrozumienia (i jego przykrych konsekwencjach) pojawiło się dzieło, które powinno być podstawowym podręcznikiem dla wszystkich, którym zależy na tym by zrozumieć siebie i dla tych, którzy muszą, powinni lub chcą zwrócić się ku Wschodowi. W jednej księce dobrany zespół autorów odsłonił odmiennie stereotypy myślowe i zgromadził wszystko co do „otwarcia drogi” jest konieczne.

Dotychczasowe dzieła opisujące stereotypy narodowe dotyczyły sfery fenomenicznej, głównie odmienności języka, postępowania, zwyczajów i obyczajów. *Idee w Rosji* sięga głębiej, bo do samego mózgu, do „centrum zawiadowczego” w którym zakodowane są idee sterujące myśleniem i wartościami, gdzie ukazane jest inne „umeblowanie głowy”, gdzie pewne idee funkcjonują inaczej, niekiedy odwrotnie niż u nas. Podano tu ponad sto haseł z różnej tematyki.

Hasła rzeczowe (idee) zawierają wszelką informację na wszystkie różnice nas tematycznie w sferze mistyki, religii, filozofii, kultury i polityki. Podzieliłem je w ten sposób, ale jest to podział sztuczny, gdyż łatwo zauważyć jak

kategoria religijna wynika z mistycznej a następnie przekształca się w kulturową, filozoficzną i polityczną.

Najbardziej interesujące hasła dotyczą mistyki. Każdemu, nawet czytelnikowi przypadkowemu, radziłbym zwrócić uwagę na kategorie mistyczne Moskwy — Trzeciego Rzymu i równocześnie Nowego Jerozolimy. Moskwa jest „duszą wiatu” i „miastem wiatu”, ponadto nosi w sobie przyszłość całej Rosji i wiatu. Jako trzeci Rzym (pierwszym był sam Rzym, drugim — Konstantynopol, trzecim — Moskwa, czwarty nie jest przewidziany) ma swoją misję eschatologiczną. Ziemia ruską jest wiatem i ma moc magiczną zdolną sakralizować wszystko. Moskwa (rozpatrywana jako państwo lub jako naród) ma również posłannictwo stawienia oporu Antychrystowi, a nawet zniszczenia jego. Kolejna kategoria *Euroazjatyizmu* głosi szczególnie rolę Rosji ze względu na jej położenie geograficzne między Europą a Azją. Nie bój się, nie jeden, nie drugi, skupia w sobie wszystkie ich wartości tworzący wyjątkowego i szczególnego o wymiarze kosmicznym. Wynikiem tej swoistości jest odrębna kultura, która wymaga pielęgnowania i ochrony. Kolejnych też dostarcza *Słowianofilstwo* głoszące, że Zachód zdegenerował się i upada, a Rosja dysponuje ogromnym potencjałem kulturowym i jest nosicielem „zdrowych” wartości a dotychczas nie odegrała swej wielkiej roli w historii wiatu. Uzupełnieniem tego jest kategoria *Katastrofizmu* i oczekiwania na „Nowy Epok”, która rozumiana jest generalnie jako odrodzenie. Zaprowadzą ją mogą jedynie dobrzy Rosjanie (por. hasła *Cnota* i *Domostroj*), którzy mają zakodowaną wolę ustawicznego czynienia dobra i dokonywania Czynów podniosłych. Woli tej towarzyszy tendencja do powściągliwości i wyrzeczeń. Obok „dobrych” Rosjan znajdują się na „wielkiej Rusi” *Ludzie z dni* czyli nieprzydatni do celów wyłonionych przez mistykę (lub politykę) i Rosja ma cięgie kłopoty, co zrobi z tymi, którzy za miesiąc jej wiatu terytorium. Na tym tle ukazuje się *Narodowy bolszewizm* jako pewien odłam nacjonalistyczny w komunizmie, który propagował też o misji Rosji w kosmosie i w wiecie. Jako odmienny od komunizmu wiatowego uwzględnił pierwiastki patriotyzmu. Autorzy ukazują, na jakich ideach usadowił się *Bolszewizm* (również *Narodowy Bolszewizm*, *Mieszewizm*, *Dyktatura proletariatu* i *Komunizm naukowy*) a z jakich współczesnie montuje się ogniwa przyszłej ideologii. Również charakterystyczna wydaje się kategoria *Antychrysta*. Służyła jako epitet osób nowych, nielubianych, obcych, samozwańców czy złych. Jako jedna z form przeciwstawienia się Antychrystowi i zahamowania jego ekspansji służyła koncepcja Moskwy jako trzeciego Rzymu. Kolejnym cechem mistyki (która przedostała się nawet do filozofii) była dążność do ustawicznego „poszukiwania Boga” i do „tworzenia Boga”. *Bogoiskatelstwo* głosiło też, że Rosjanie szukają Boga (transcendencji) w materii i wydarzeniach, a budują (*Bogostroicielstwo*) — nowego Boga wewnątrz siebie

i poza sob . Dowiadujemy si , e wielka mistyka kryje sie równie za *Alfabetem rosyjskim* i e wszystkie propozycje zmian alfabetu (np. na alfabet socjalistyczny czy łaci ski) pokrywały si ze zmian tre ci mistycznych.

Hasła na temat prawosławia dotycz kilku tematów, głównie teologii, psychologii i ortodoksji. W tematyce teologicznej na uwag zasługuje *Soborowo cerkiewna*, któr autor nazywa „dusz prawosławia”. Zbiorowo konstytuowana przez *Łask* oznacza tendencj ł czenia nie tylko głosów, lecz równie wi zania ró nych aspektów i zakresów rzeczywisto ci. Jest to swoiste (by mo e niepowtarzalne) rozwi zanie antynomii jedno ci i zbiorowo ci. *wi to* polega na sakralizacji całej rzeczywisto ci, bez potrzeby dzielenia jej na sacrum i profanum. Boska energia płyn ca z objawienia na górze Tabor, niekiedy nazywana Duchem wi tym u wi ca cały kosmos w ogóle i w najdrobniejszych nawet szczegółach. *wi to* odnosi si do kosmosu, do wiata, „wi tej” Rusi i osób wi tych, którzy dokonali dzieła sakralizacji siebie i wiata. Jedn z najbardziej doniosłych jest równie (niewyekspionowana) kategoria bogocłowiecze stwa. Poł czenie w Jezusie dwóch natur, z których boska (*sacrum*) wchłón ła ludzk (*profanum*), jest wskazówk w dokonywaniu dzieła sakralizacji. Odno nie do psychologii prawosławia na uwag zasługuje wielowarstwowo prawosławia. Inna jest wiara ludu (obyczaje, wspólnota, *Obszczina, poczwiennictwo, starczestwo*) a inna elit (*dworjanstwo*). Drug kategori jest *Szale stwo w Chrystusie (jurodstwo)* - forma mistycznych uniesie , towarzyszc ca wy szym prze yciom religijnym. Wreszcie - *Uwielbienie dla cierpienia (strastotierpstwo)* polegaj ce na gotowo ci oddania ycia za wiar , ojczyzn i naród. Inn cech rosyjsko ci to *Dwojewjerije* czyli ł czenie dwóch wierze : chrze cija skiej i starosłowia skiej. Kolejn cech to silny konserwatyzm oparty na elementach tradycjonalizmu. Powoduje on opory w ka dorazowej próbie reform i rzutuje na stosunek cerkwi do pa stwa (celuj tu starowiercy). W trzeciej problematyce prawosławia mowa o *Nieortodoksyjnych ruchach religijnych*, o *Antysemityzmie*, o historii *Protestantyzmu w Rosji* oraz o krytycznym stanowisku wobec *Unii ko cielnej*. Tu autor podaje historie nieudanych prób unii.

Idee w Rosji po wi caj wiele miejsca filozofii, któr nazwałbym raczej „my l rosyjsk ” lub rosyjsk syntezy my li narodowej i prawosławnej. Dowiadujemy si , e *Arystoteles* był mało znany i nie lubiany, o wiele bli szy był *Platon*, który ponadto wywarł wielki wpływ na rozwój utopii rosyjskich. Spo ród nurtów „my li rosyjskiej” wyekspionowana została *My l staroruska* zawieraj ca histori filozofii religijnej z nazwiskami głównych jej przedstawicieli, nurt *Słowianofilstwa, Bogoiskatielstwa, Bogostroitelstwa* oraz dzieje recepcji filozofii Kanta, Schellinga i Hegla. Zwrócono uwag na odmienn koncepcj człowieka, rzeczywisto ci (całej, ł cznie z kosmosem)

u wi conej bosk energii (Taboru i Ducha w.) i filozofii narodow. Interesuj ce jest ukazanie rosyjskiej krytyki racjonalizmu i indywidualizmu, a w dalszym etapie niech ci do filozofii prawa, rozci gni tej na krytyk Rzymu (ł cznie z alfabetem łaci skim) a nawet na krytyk *Ameryki*.

W sferze kultury ukazana została kultura narodowa eksponuj ca cechy narodu, warto ci jakie wydał naród, a w ród nich na j zyk. Dowiadujemy si , e j zyk polski uwa any jest tu jako narzecze j zyka rosyjskiego. *Naród* (kategoria silnie rozbudowana) uto samiany jest z pa stwem, ze szlacht , z ludem lub bli ej nieokre lon osobowo ci narodu. Równie interesuj co przedstawiony został *Kalendarz*, dziwna historia kalendarza i przyzwyczajanie do wielu kalendarzy. Barwnie (cho szkoda e bez kolorów) zilustrowane zostały *Flagi* i *Heraldyka*, skomentowana „wojna o flagi” i inno rozumienia ich ni w Polsce. Ukazane zostało negatywne stanowisko wobec ustaw i *Praw* jako form zniewolenia narodu. Autorzy dodali, e w zamian cenione s zasady moralne, sprawiedliwo , prawda, obowi zek i wy ej stawiane s prawa kolektywu ni jednostki.

W sferze idei politycznych wyja niony został *Narodowy bolszewizm* czyli rosyjski narodowy komunizm misjonistyczny oraz *Faszyzm rosyjski* i jego odmiany w Rosji, Niemczech, Chinach i Stanach Zjednoczonych Ameryki.

Autorzy haseł podaj zwi złe informacje na temat postaci, które je wylansowały, zarówno osób dawnych jak współczesnych. Czytelnik dostrzega ła cuch osób które współcze nie zweryfikowane zostały jako twórcy „rosyjsko ci”. My liciele ci identyfikuj si tu z pewnymi ideami i s ich ywymi symbolami. W I tomie znale li si : *Konstanty Aksakow, Andrzej Amalrik, Daniel Andriejew, Paweł Annienkow, Maksym Antonowicz, Sergiusz Awierincew, Mikołaj Bierdiajew, Aleksander Bogdanów, Wasyl Botkin, Aleksy Chomiakow, Piotr Czaadajew, Mikołaj Czernyszewski, Borys Cziczerin, Mikołaj Danilewski, Dymitr z Rostowa, Konstanty Erberg, Siemion Frank, Georgij Gaczew, Michał Gierszenzon, Sylwester Gogocki, Tymoteusz Granowski, Apollon Grigorjew, Aleksander Hercen, Aleksander Iwanow, Aleksander Janow, Wasyl Karpo w, Konstanty Kawielin, Iwan Kiriejewski, Włodzimierz Lenin, Konstanty Leontjew, Joannicjusz i Sofroniusz Lichudowie, Iwan Luppol, Piotr Ławrow, Michał Łomonosow, Mikołaj Łoski, Aleksander Mie , Paweł Milukow, Mikołaj Nowikow, Włodzimierz Odojewski, Nikita Panin, Włodzimierz Pieczerin, Symeon Połocki, Teofan Prokopowicz, Aleksander Pypin, Wasyl Rozanow, Wasyl Sezeman, Strachow Mikołaj (1828-1896) i Strachow Mikołaj (1852-1928), Michał Szczerbatow, Michał Szemiakin, Aaron Szejnberg, Piotr Tkaczow.*

Tre ci podane s w formie czterospaltowej: w pierwszej— po rosyjsku, w drugiej - po polsku i w trzeciej - po angielsku. Czwarta zawiera odno niki

(bibliograficzne), które zdaniem autorów i redaktorów są najważniejsze i najbardziej aktualne.

Są również pewne braki: brak kolorów we flagach i heraldyce oraz odnośniki do haseł, które pojawią się dopiero w kolejnych tomach (symbolizm, gra danka, emblematyka itd.) i wprowadzają w błąd czytelnika.

Czytając książki nie da się nie zauważyć, że książki te zaciekawiają i zmuszają do refleksji. Czytelnik polski musi zadać sobie pytania dotyczące idei w Polsce, czuje się zmuszony do uwiadomienia sobie katalogu wartości polskich oraz autorów i propagatorów idei i wartości w Polsce. Uwaga na temat książki za niezwykle inspirującą do tego rodzaju refleksji, co wiążąc się z tym, że ukazała się we właściwym czasie. Jesteśmy w dobie wielkiej transformacji „dawnego” w „nowe” i zauważamy, że jesteśmy świadkami spłykania kultury i obyczajowości, że tracimy wiele wartości, które dawniej uznawaliśmy za najcenniejsze. Ponadto cierpiemy w nas idee religijne i narodowe, idee socjalizmu oraz zalewani jesteśmy „potopem” idei Zachodu, głównie New Age’u. Prezentacja idei siadać powinna „budzić” naszą świadomość narodową i dostrzegać ostro, by nie skłaniać do „przekraczania” inności, by móc, zdolnie się natchnąć do zapożyczenia idei.

Gorąco polecam tę książkę, a nauczycieli akademickich zachcam do wcielenia jej w rejestr lektur obowiązkowych.